

Расулбек ПОЛВАНОВ

ТИББИЁТ ИЛМИНИНГ ТОҶДОР ДАҲОСИ

(илмий-публицистик очерк)

(4-ҚИСМ)

Бутун ҳаёти давомида асосий касби шифокорлик бўлиб келган аллома қолдирган тиббиётга доир 43 та асарнинг бизгача етиб келган 30 та асардан 20 тадан ортиғи тиббиётнинг умумий-назарий ва клиник бўлимларини қамраб олган.

Ибн Синонинг тибга оид энг йирик ва асосий асари, хатто умуман унинг ижодидаги шоҳ асари «Тиб қонунлари»дир.

«Қонун» ҳақида гапиришдан олдин ибн Синонинг бизгача етиб келган бошқа тиббий асарларидан айримлари ҳақида эслаб ўтиш лозим:

«Уржуза фит-тибб» — Тиббиёт илмининг назариясига бағишланган шеърий достон;

«Китоб ул-қуланж» - («Ичак санчиклари»);

«Китоб ул-набз»- («Томир кўриш ҳақида китоб»);

«Фуж ул-тиббийа жориа фи-мажлисих» — («Тиб ҳақида хикматли сўзлар»);

«Тадбир ул манзил» («Турар жойнинг тузилиши»);

«Фил хиндубо» — («Сачратқи ўсимлиги ҳақида»);

«Рисола фи-дастур ит-тиббий» — («Тиббий кўрсатмалар ҳақида»);

«Рисола фи хифз ис-сихҳа» — («Саломатликни сақлаш ҳақида рисола»);

«Йилнинг тўрт фаслига оид тиббий уржуза»;

«Тажрибадн ўтган даволар ҳақида уржуза»;

«Шаҳвоний қувват ҳақида рисола»;

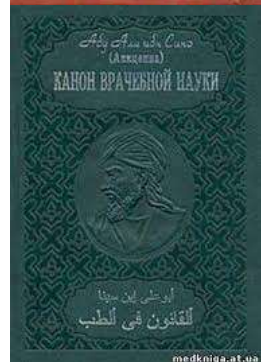
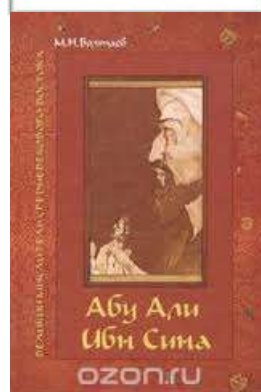
«Сафарда юривчиларнинг тадбири ҳақида рисола»;

«Сиканжубин ҳақида рисола»;

«Қон олиш ҳақида рисола»;

«Иситмалар ва шишлар» ва х.к

«Қонун» ҳақида гап борар экан, аввало бу асар қачон ва қаерда ёзилган, — деган савол туғилади. Ибн Синонинг ўзи бу ҳақда ҳеч нарса демайди. Аммо 25 йил ундан ажралмай бирга бўлган энг яқин шогирди ва дўсти Абу Убайд Жужонийнинг гувоҳлик беришича, ибн Сино «Қонун»нинг биринчи китобини Жужонга келгандан кейин, яъни 1012 йилдан бошлаб ёзишга киришади. Албатта, «Қонун» каби катта ҳажмли қомусий характердаги илмий асарни ёзиш учун олдиндан тайёргарлик кўриб келинган

бўлиши керак, шунинг учун ибн Сино ҳам ҳали Бухоро кутубхонасида мутоала қилиб юрган йиллари ва кейинчалик Хоразмда истиқомат қилиб, «Маъмун Академияси»да илмий-амалий фаолият олиб борган чоғларидаёқ материал йиғиб юргани шубҳасиздир. «Ўрта Осиёлик машҳур фан ва маданият арбоблари билан олиб борган мувоҳиса ва суҳбатлари –деган эди

В.Н.Терновский, — ибн Синогача илмий фаннинг бир канча соҳалари, хусусан тиб илми бўйича билимини чуқурлаштиришга ёрдам берди»[1]. Ибн Синонинг Хоразмда олиб борган муолажалари ҳам бунда катта рол ўйнади. «Қонун»нинг қолган китобларини Рай ва Хамадонда эканида (1015-1024 йиллар) ёзганлиги ҳақида маълумотлар бор.

XI асрнинг биринчи чорагида юзага келган «Қонун»нинг турли котиблар томонидан кўчирилган кўп сонли қўлёзма нусхалари тезлик билан тарқала бошлайди ва кўп ўтмай мавжуд барча тиббий асарларни, ҳатто Абу Бакр Розий ва Али Ибн Аббос Мажусий каби машҳур кишиларнинг китобларини ҳам сиқиб чиқара бошлайди. Чунки бу асар ўз давридаги табобат фанининг муфассал қомусидан иборат бўлиб, ундан инсон соғлиги ва касалликларига оид бўлган барча масалалар мантиқий тартибда тўла баён этилган эди. Олдинлари табобат асосан хунар ҳисобланар ва у билан шуғулланувчилар назарий масалаларга унчалик аҳамият бермасдан уни амалда қўллаш билангина чекланар эдилар. Ибн Сино эса медицинани фан даражасига кўтарди ва унинг ҳам амалий ҳам назарий масалаларини чуқур ишлаб чиқди. Шунинг учун ҳам халқимиз орасида «Медицина» сўзининг ўзи ҳам унинг номидан, яъни ибн Сино-Мадади Сино-Медицина тарзида келиб чиққан деган ибора юради.

XII асрда яшаган адабиётшунос олим Низомий Арузий Самарқандийнинг «Чор мақола» («Тўрт мақола») номли асарининг табобатга бағишланган тўртинчи мақоласида бу фанни яъни тиббиёт фанини эгаллаш учун мутоала қилиш лозим бўлган китобларнинг

рўйхатини келтириб, охирида шундай дейди: «Агар кимки буларнинг барчасига бўлган эҳтиёждан кутилмоқчи бўлса, «Қонун» билан кифоялансин. Мен айтганларимнинг ҳаммаси яна кўп бошқа кўшимчалар билан бирга «Қонун»да топилади. Кимки «Қонун»нинг беш жилдини ўрганиб чиқса, унинг учун табобат илмининг асослари ва умумий масалаларидан бирон нарса яширин қолмайди, чунки агар Букрот (Гиппократ) ва Жолинус (Гален) тирилиб қолсалар, бу китоб олдида сажда қилишлари лозим бўларди»[2].

Китоб 5 та мустақил катта асардан ташкил топган. Уларнинг ҳар бири маълум сохани изчил ва ҳар томонлама ёритиб беради:

«Қонун»нинг биринчи китобини ҳозирги замон ички касалликлар пропедевтикаси дарслигига тенглаштириш мумкин. Турли юқумли касалликлар келиб чиқиши ҳамда тарқалишида ифлосланган сув ва хавонинг роли катта эканлигини уқдириб, касалликларни олдини олиш яъни профилактика мақсадида сувни қайнатиб ёки филтрлаб ичишни

тавсия қилади. Жумладан, сув ва хаво орқали касаллик тарқатувчи кўзга кўринмайдиган «майда ҳайвонотлар» ҳақидаги фикрни олға суриш билан ибн Сино Луи Пастердан деярли 8 аср олдин юқумли касалликларни қўзғатувчи микроблар тўғрисидаги фикрни асослаб, буюк кашфиётлар қилди.

«Қонун»нинг оддий дориларга бағишланган иккинчи китобда 811 га яқин дорининг хусусиятлари, уларни тайёрлаш ва истеъмол қилиш усуллари баён этилган.

Учинчи китобда, айрим аъзоларнинг (хатто соч, тирноқлар) касалликлари ва уларни даволаш усуллари баён этилади. Бу китобда бош, мия, нерв, кўз, қулоқ, бурун, томоқ, қорин, тиш, юрак, меъда, жигар, буйрак касалликлари батавсил таҳлил қилинади, уларни даволаш йўллари кўрсатилади, хатто, акушерлик масалалари ва аёллар касалликларига тўхтаб ўтилади. Шунинг учун уни махсус поталогия дарслиги деб атаса бўлади.

«Қонун»нинг тўртинчи китоби организмнинг умумий касалликларига бағишланган, унда иситмалар, ўсмалар, уларнинг сабаби, хирургик касалликлар (суяк синиши, чиқиши ва жарохати) ва уларни даволаш усуллари, ҳар хил дорилардан заҳарланиш ва бунда кўриладиган чоралар тўғрисида маълумотлар берилган, чечак, қизамиқ, махов, тоун, вабо ва бошқа юқумли касалликлар тасвир этилади, косметика ҳақида ҳам анча тўлиқ маълумот берилади.

«Қонун»нинг бешинчи китобида мураккаб дориларнинг организмга таъсири, уларни тайёрлаш ва истеъмол қилиш усуллари баён қилинган. Бу китоб доришунослик илмига – фармакологияга бағишланган.

«Қонун» Шарқда ҳам Ғарб мамлакатларида ҳам шу қадар юксак аҳамиятга молик бўлиб кетдики, энди табобат илмини усиз тасаввур қилиб бўлмасди. «Тиб қонунлари» — талаба ва шифокорлар столида доимо турадиган китобга айланди.

Бу ажойиб асарнинг мислсиз аҳамияти фақатгина тугал бир назарий системага асосланганлиги ёки жуда кўп оригинал амалий принципларни амалиёт учун тавсия этишдагина эмас, балки, алломанинг «Тиб қонунлари» асари VI аср давомида Европада тиббиёт соҳасидаги бирдан-бир дарслик бўлиб хизмат қилган асар сифатида юксак маданиятли Ўрта Шарқи шароитида ривожлантирилган, антик медицинанинг асосий принципларини ҳозирги замон медицина фанининг клиника ва дигностика, профилактика ва терапияга оид тармоқлар билан туташтирувчи тарихий бир халқа вазифасини ҳам ўтайди. Унинг фундаментал амалий хулосалари тиббиётнинг турли соҳалари: анатомия, психология, фармакология, терапия, хирургия, гигиена, акушерлик ва гинекология, педиатрия, экология, геронтология, юқумли касалликлар, сил касаллиги, айрим касалликлар диагностикаси ва семиотикаси, диетология, муסיқатерапия каби кўпгина йўналишлар ибн Сино талқинида бир қанча янги ихтиролар билан бойиди, кашф этилганлари эса янги босқичга кўтарилди.

